

Олександр ПОЛЩУК

*Доктор філософських наук, професор
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
Хмельницький, Україна
Prokurator2007@ukr.net*

Олена ПОЛЩУК

*Кандидат педагогічних наук, доцент
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
Хмельницький, Україна
elen_5@ukr.net*

ЦІННОСТІ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОСТМОДЕРНЬОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Починаючи ще з часів усвідомлення людиною своєї сутності та буття, цінності стали невід'ємною частиною процесу вдосконалення суспільного розвитку та становлення людини. Зазначимо, що як засвідчує аналітичний аналіз історичного розвитку, у кожен період історичної епохи домінуючими і сенсоутворюючими були свої цінності, що з переходом від епохи до епохи зазнавали змін, модернізації та трансформації. Тобто кожна епоха відрізняється від попередньої системою цінностей та життєвих орієнтирів, які властиві певному суспільству, регіону, культурі. Вони моделюють поведінку людини, визначають її діяльність, сприяють входженню чи створенню соціальної групи та формують колективну дію. Не є винятком і період постмодернізму, одного з напрямів філософії, представниками якого є р.Барт, Ж.Батай, М.Бланшо, Ж.Бодриар, Ж.Дельоз, Ж.Деррида, Ф.Гваттарі, М.Мерло-Понті, М.Фуко та інші. Сучасний етап розвитку суспільства належить саме до епохи постмодернізму, що спонукає до переосмислення цінностей у його руслі. Ті життєві траєкторії, якими насичується цей період, знімаючи формалізовані рамки розвитку людини, спонукають до переосмислення антропологічної онтології. Постмодернізм створює умови сучасній людині, щоб вийти за межі самообмежень і обрати власну траєкторію розвитку та становлення. Вагомим внеском у цьому напрямі є досягнення науки і техніки, а саме впровадження ІКТ у суспільне життя – тобто здійснення суцільної цифровізації, розширення можливостей мережевого суспільства.

Отже, постмодернізм утворює чималі можливості у реалізації людського потенціалу крізь призму ціннісних орієнтирів та формування колективної дії. Однак у цій доповіді всі вони не зможуть бути розкритими, але окремі з них, а точніше ті фактори, що впливають на їх появу та переосмислення, ми спробуємо розглянути.

Зауважимо, що цінності є соціально-духовним феноменом, який виконує ряд функцій у соціумі: інтегруючу – «здійснює впорядкування для людини Всесвіту, довкілля, суспільних відносин» [2, с. 100]; моделює поведінку людей відповідно до історичної епохи, вимоги часу і місця;

шкалою штучного, бажаного, необхідного – тим, чим керується суспільство, людина і те, на що зорієнтована колективна дія; навігаційна – у якій відображається не лише те, що є, а й те, до чого варто прагнути і за що потрібно боротися; регулююча – сприяє гармонізації та нормалізації відносин у системі «людина-суспільство»; об'єднуюча – дозволяє утворювати соціальні групи та генерувати соціальні мережі. Зазначені функції не є вершиною фрейдівської філософії, оскільки кожен науковець, філософ, звертаючись до питань функцій цінностей у суспільстві, перебуваючи на власній методологічній основі, визначає індивідуальні. Враховуючи це, ми можемо констатувати, що незалежно від того як називаються функції у того чи іншого дослідника, саме вони визначають сенс життя людини, вони наповнюють людську діяльність змістом.

Особлива роль цінностей актуалізується у період переходу від одного етапу розвитку до іншого. В такій ситуації одні цінності втрачають свою сутність, стають менш важливими, а інші навпаки – стають важливими і сенсоутворюючими. Це не означає, що вони зникають, вони лише змінюють свій статус у сформованій системі цінностей. Так відбулося і в нашому випадку, коли цінності, що були властиві для аграрної, індустріальної епохи, відійшли на другий план, а провідними стали ті, що продукувало інформаційне суспільство.

Адже реалії з якими зустрілося суспільство в постмодерну інформаційну епоху поставило перед людиною нові виклики: усвідомлення мінливості життя, мобільності, готовності до навчання протягом життя тощо. Такі реалії у постмодерну епоху характеризують людину як заглиблену у свій внутрішній світ, зосереджену лише на собі, людину індивідуалізовану, самотню, що проявляється в індивідуальному споживацтві, а також, як зазначає О.Стасевська, в індивідуальному способі життя [3]; змінюється самоусвідомлення людиною самої себе, що викликано поглибленою спеціалізацією, односторонністю, а не гармонійністю розвитку особистості. Роз'єднаність людей призводить до внутрішнього розладу самої особистості, її розірваності, дисгармонічності, відчуття втрати власного «Я» [4]. У свою чергу дисгармонія самої особистості, невпевненість у собі спричиняє певне агресивне ставлення людини до світу і до самої себе.

Тобто епоха постмодерну створює чималі можливості для людини, реалізуючи які остання вдається до постійного пошуку самої себе, намагається визначитися в цьому світі постійно вдаючись до переосмислення власних ціннісних орієнтирів.

У цьому ключі, ми вважаємо, що основними цінностями, що є властивими суспільству постмодерної інформаційної епохи, є свобода, толерантність, повага до Іншого, знання, і, як не парадоксально, GPS-технології, що постійно змінюються і вдосконалюються. Саме оволодіння ними сприятиме реалізації постмодерної особистості в суспільстві, віднайти себе, її мобільності, адаптації та входженню у соціальну групу. Все це розвивається як у вертикальній, так і в горизонтальній площинах.

Отже, вищезазначене засвідчує, що цінності відіграють важливу роль у суспільстві і житті людини, крім зазначених функцій вони допомагають

визначатися людині, орієнтуватися у просторі, а в більш ширшому розумінні, вдаючись до суспільно-політичних процесів, – визначають орієнтири і напрями розвитку суспільства у формально-визначеному розвитку.

Розглядаючи цінності та різні верифікації постмодерного суспільства, привертають увагу також процеси євроінтеграції та глобалізації. Ці процеси відбуваються саме на ціннісних орієнтаціях і забезпечують перехід від одного етапу розвитку до іншого. Така переорієнтація супроводжується й переорієнтацією колективної дії, оскільки суспільство, людина перестає себе ідентифікувати з так-званою «старою» системою, якій властиві одні цінності, і переорієнтовується на інші, починає сприймати Іншого як себе. Ототожнення себе з Іншим забезпечує планомірний перехід від минулого до сучасного, від сучасного до майбутнього. Звичайно, цей процес не є миттєвим, він супроводжується постійною боротьбою, найбільшою з яких є боротьба зі своїм Я.

Порушення цієї проблеми у постмодерну епоху є не випадковим, адже більшість суспільств так званого постсоціалістичного простору обрали саме європейський шлях розвитку, зорієнтувавши всі свої зусилля на цінності властиві саме Європі: демократія, свобода, толерантність, терпимість, людину тощо. Зазначені та інші цінності відіграють важливу функцію в об'єднанні людей, суспільств, країни навіть попри те, що вони об'єднують суспільства різних культур, традицій, релігій. Тобто завдяки їм відбувається формування гетерогенної Європи – європейської цивілізації і гетерогенної колективної дії. В основі цього процесу закладені не лише цінності, а й сприйняття Іншого як суб'єктивно-ідентичної форми.

Це свідчить, що колективна дія будь-яких соціальних утворень є залежною від ідентичності, яка постає внутрішнім мотивом самої себе і може бути зорієнтованою лише на цінності, обходячи індивідуальності. Ми переконані, що орієнтація на цінності сприяє сприйняттю Іншого через власну рефлексію. Переосмислення власного «Я» завдяки ціннісно-зорієнтованому Іншому сприяє об'єктивація «Я» через власне Ego. Лише у такий спосіб ми можемо говорити про гетерогенну ідентичність українського суспільства у європейському просторі. Зауважимо, що у суспільствах, які дотримуються демократичних цінностей, наявні ідентичності завжди є гетерогенними і за своєю природою складнішими, ніж Іншість у тоталітарній чи авторитарній системах. Гетерогенність у полікультурних суспільствах, дотримуючись етичних принципів, виступає інструментарієм утворення колективної дії. І саме тому, так звана європейська ідентичність привабливіша суспільствам, що визначаються у своєму майбутньому. Підтвердженням такого світогляду є думка сучасного французького філософа М.Крепона. Він зазначає: «Немає ідентичності, яка визначала б себе інакше, ніж як через свій зв'язок з численними Іншостями, які вона успадковує, і до яких вона, з огляду на це, належить» [1, с. 87].

Продовжуючи тему Європи, зазначимо, що вона єдина у своєму різноманітті. Саме різноманіття робить Європу Європою. Однак говорячи про різноманіття ставиться під сумнів єдність. Однак відповідь на цю

проблему криється у цінностях, що становлять основу Союзу. Вони викладені в трьох поняттях: свобода, солідарність і взаємодопомога. Саме це відкриває шлях до гетерогенності і водночас формує колективної дії спільнот Союзу. Цінності тут є дорогою, яка веде до вищого, чого не можна досягти ринками, інституціями тощо. Вони формують внутрішню сутність європейської цивілізаційності – дух який необхідний для вирішення проблем сьогодення.

Зберігши в історичній пам'яті цінності: свободу, любов до правди, до життя, солідарність, взаємодопомога тощо, не втративши віри у подолання колоніального синдрому, в модерну епоху, здійснивши рефлексії «Я» по відношенню до міфічного «МИ», невизначеного, але тотожного Іншого, українське суспільство стало на шлях створення власного «Я», яке є тотожним лише «Я» по відношенню до Іншого. Така ідентичність сприятиме створенню колективної дії у гетерогенному європейському суспільстві. Цінності відіграватимуть біфуркаційну основу нових можливостей суспільств, що мають статус «між». Тобто, зазначена ідентичність сприяє утворенню «нового» суспільства – «ми-європейці», тобто спільноти, що у своїй діяльності керується цінностями: свободи особистості, ліберальну економіку, демократичні принципи, етнокультуралізм [6]. При цьому зауважимо, що ідентичність не є сталим феноменом, а залежить від безлічі чинників, серед яких В.Філіпчук виокремлює: географію культурних ареалів, історичні кордони соціополітичних утворень, маргіналізацію або націоналізацію суспільства, трансформацію в будь-якому елементі соціокультурної системи тощо [5].

Отже, вищенаведений аналіз засвідчує, що для постмодерного суспільства властиві такі цінності як свобода, толерантність, повага до Іншого, знання, демократія, терпимість, людина і як не парадоксально це GPS-технології. Усі вони мають неабиякий вплив на людину, суспільство, враховуючи європейську різноманітність, сприяють формуванню єдності, колективної дії, та формуванню гетерогенної європейської ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крепон Марк. Європейські іншості / пер. з фр., післямова та прим. О. Йосипенко. Київ: Укр. центр духов. культури, 2011. 184 с.
2. Сакало О. Є. Ціннісний портрет українського суспільства: за даними World Values Survey. *Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал*. Одеса, 2016. Вип. 11. С. 99–101.
3. Стасевська О. А. Людина в пошуках ціннісних смислів в контексті культури пост сучасності. *Вісник Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2016. №1(28). С. 58–68.
4. Уманец О. Ціннісні орієнтації і полілог культур в романі М. Заріньша «Фальшивий Фауст». *Baltic-Black Sea Region: History. Economy. Culture. Society: International Scientific and Practical Conference*. Riga. Latvia, July 4-5, 2016. Riga: SIA «BalticErlander Institute», 2016. Vol. 5. P. 123–128.
5. Філіпчук В.О. Європейська ідентичність: методологічні підходи тлумачення та особливості змістовного наповнення. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* Харків, 2013. Вип. 3. С. 386–395.

6. Хашиєва Л.В. Європейська ідентичність як чинник євроінтеграції: Об'єднана Європа чи Європа націй? *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 3. С. 239-244.

Наталія САВЕЛЮК

*Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nsavelyuk@ukr.net*

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ РЕЛІГІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вступ. За даними щорічних опитувань Центру Разумкова, частка вірян в Україні за період від 2000 до 2021 року помітно зросла і досягла такої умовної межі, яку соціологи називають «релігійним максимумом». Констатується, що перед тим наша країна його досягла у 2014 році на тлі радикальних суспільних трансформацій (чергового «Майдану», розстрілу «Небесної сотні», втечі президента, анексії Криму та початку «АТО» на Донбасі). У зазначений рік «віруючими» себе визнали 76 % громадян. Пізніше цей показник пішов на спад, сягнувши у 2021 році «традиційного» для України рівня (68 % [2]).

Із початком повномасштабної війни на нашій території частка громадян, котрі самоідентифікувалися як «віруючі», знову помітно зросла – до 74 % (за даними від листопада 2022 року). Зокрема, 26 % респондентів заявили, що після відкритої агресії росії проти України, згідно з їх самооцінюванням, вони стали більш «релігійними людьми», аніж були раніше, 4 % – «менш релігійними», але більшість (65 %) зазначили, що жодних змін у їхньому персональному ставленні до релігії не сталося [1].

Чому так відбувається? З одного боку, психологи говорять про закономірні перепади («синусоїди») емоцій та почуттів людей у дуже непростих, невизначених умовах воєнного стану («емоційні гойдалки війни»). З іншого боку, релігія, як відомо, має аксіологічну природу, а з точки зору психології – аксіопсихологічну. Так, визначаючи один із ключових для нашого теоретичного аналізу термін – «релігійність» (якість суб'єкта релігії), авторитетні українські науковці А. Колодний та Б. Лобовик розглядають її саме як «підсумок власних шукань індивіда, його релігійне самовизначення, засвоєння релігійних цінностей...» [4, с. 277–278].

Власне у галузі психології В. Москалець описує релігію як «ціннісно-орієнтаційну діяльність», що есплікується у формуванні та функціонуванні відповідної сфери психіки особистості. Науковець зазначає, що у психологічному сенсі цінність є тим значущим для людини орієнтиром, який становить предмет її цілей, прагнень, мрій, а також тим, заради чого